

Magdalena Rzewuska

Zasada rekryminacji - "strażnik instytucji małżeństwa"

Studia Prawnoustrojowe nr 22, 5-14

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Artykuły

Magdalena Rzewuska

Katedra Prawa Cywilnego

Wydział Prawa i Administracji UWM

Zasada rekryminacji – „strażnik instytucji małżeństwa”

„Zasada rekryminacji stanowi wyraz ujemnej oceny uzyskiwania korzyści z nagannego postępowania i środek realizacji motywacyjno-wychowawczej funkcji prawa w kierunku wystrzegania się nagannego postępowania, skutkującego rozkładem pożycia małżeńskiego”¹. W taki to właśnie sposób postrzegana jest w doktrynie istota instytucji stanowiącej przedmiot niniejszego artykułu. Zanim jednak zostanie ona poddana szczegółowej analizie, warto opisać kilka kwestii podstawowych, a zarazem niezbędnych dla dalszych wywodów.

Otóż rozwód jest niewątpliwie najpowszechniej występującym w praktyce sposobem ustania małżeństwa. Obligatoryjną przesłanką jego orzeczenia przez sąd jest trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Z kolei wśród negatywnych przesłanek rozwodowych ustawodawca wymienia:

- dobro wspólnych małoletnich dzieci,
- sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego,
- zasadę rekryminacji – tj. żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia².

Pojęcie rekryminacji zostało zapożyczzone przez polskiego ustawodawcę z angielskiego słownictwa prawniczego (*recrimination*)³. Ta negatywna przesłanka orzeczenia rozwodu znalazła odzwierciedlenie w przepisie art. 56 § 3 k.r.o., w myśl którego „rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia”. Takie rozwiązanie ma przede

¹ Tak B. Czech, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, LexisNexis 2006, s. 345.

² Art. 56 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. nr 9, poz. 59 ze zm.), dalej: k.r.o.

³ *Komentarz do art. 56 k.r.o.*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Sokołowskiego, LEX 2010, teza 129.

wszystkim na celu zapobieganie przedmiotowemu traktowaniu obowiązków wynikających z zawartego związku małżeńskiego. Brak zasady rekryminacji w polskim ustawodawstwie z pewnością zwiększyłyby liczbę ferowanych wyroków rozwodowych.

W tym miejscu warto przypomnieć istotę art. 18 Konstytucji RP⁴. Z wykładni powołanego przepisu wynika wprost, iż małżeństwo znajduje się pod całkowitą ochroną i opieką państwa polskiego, wskutek czego przesłanki pozytywne rozvodu winny być obwarowane szczególnie wnikliwą analizą. Podobne wnioski można wysnuć z regulacji art. 23 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, w świetle którego „rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony”⁵. Wreszcie: „trwałość małżeństwa i równouprawnienie małżonków jest jedną z podstawowych zasad polskiego prawa rodzinnego. Możliwość rozwiązania małżeństwa na skutek jednostronnego oświadczenia męża, bez uwzględnienia stanowiska drugiego z małżonków, sprzeciwia się zasadzie trwałości małżeństwa i równouprawnienia małżonków”⁶.

„Zasada rekryminacji jest jednym z przejawów paremii: *nemo turpitudine suam allegans audiatur*”⁷. Formułując ową zasadę, „ustawodawca kierował się potrzebą przeciwdziałania naruszeniu zasad socjalistycznej moralności”⁸. W wytycznych Sądu Najwyższego dotyczących zakresu stosowania zasady rekryminacji uzasadniono celowość ugruntowania przedmiotowej reguły w polskim systemie prawnym. Wskazano, że „ustawa musi przeciwdziałać niebezpieczeństwu samowolnego zrywania związków małżeńskich, które w tego rodzaju sytuacji zarysowuje się szczególnie ostro, musi działać wychowawczo i w roli hamulca w stosunku do takich małżonków, których wyrobienie społeczne i postawa moralna nie powstrzymałaby od aspołecznego, lekko-myślnego traktowania obowiązków wynikających z zawartego związku małżeńskiego. Równocześnie ustawa, zabraniając z reguły udzielania rozvodu na żądanie małżonka, który wyłączną swą winą spowodował rozkład pożycia, daje wyraz potępieniu takiego postępowania”⁹.

W literaturze zasadzie rekryminacji przypisuje się dwie zasadnicze funkcje: „prewencyjną – polegającą na oddziaływaniu w kierunku zapobiegania

⁴ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483).

⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 19 grudnia 1966 r., ratyfikowany w dniu 3 marca 1977 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 20 sierpnia 2009 r., I ACa 410/09, LEX nr 551997.

⁷ J. Winiarz, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego, część 1*, pod red. J. St. Piątkowskiego, Ossolineum 1985, s. 576.

⁸ Punkt V wytycznych SN w zakresie stosowania art. 30 k.r., uchwała całej Izby Cywilnej SN z dnia 26 kwietnia 1952 r., (C. Prez. 798/51, Zb. Orz. 1952, poz. 1), [w:] *Kodeks rodzinny, Komentarz*, pod red. M. Grudzińskiego i J. Ignatowicza, Warszawa 1959, s. 810.

⁹ Punkt II ww. wytycznych.

niewykonywaniu obowiązków małżeńskich, a następnie samowolnemu zrywaniu więzów małżeńskich oraz represyjną – polegającą na uniemożliwieniu małżonkowi wyłącznie winnemu uzyskania rozwodu bez zgody małżonka niewinnego”¹⁰.

Rekryminacja nie jest regułą o charakterze bezwzględny. Polski legislator przewidział od niej dwa odstępstwa w postaci:

1) zgody na rozwód, wyrażonej przez małżonka niewinnego rozkładu pożycia;

2) sprzeczności braku zgody drugiego małżonka z zasadami współżycia społecznego.

Bacząc na zasadę rekryminacji, zasadne wydaje się być zdefiniowanie trwałego i zupełnego rozkładu pożycia. Ale po kolei. Zaczniemy od pojęcia „wspólne pożycie małżonków”, w skład którego wchodzi trzy rodzaje więzi: psychiczna, fizyczna i gospodarcza. Pierwsza z nich wiąże się z występowaniem między obojgiem ludzi szacunku, wzajemnego zaufania, lojalności i przede wszystkim miłości¹¹, druga rzecz jasna polega na związku cielesnym, z kolei trzecia ukierunkowana jest przede wszystkim na związki gospodarcze, np. wspólne mieszkanie. W przypadku, gdy żadna z tych więzi nie będzie wiązała małżonków, będziemy mogli z całą pewnością uznać, że nastąpił zupełny rozkład pożycia. Trwałość tego stanu należy natomiast utożsamiać (kierując się doświadczeniem życiowym) z brakiem widoków na powrót do wspólnego pożycia małżonków¹².

Wyróżniamy trzy rodzaje przesłanek rozkładu pożycia małżeńskiego:

- zawinione,
- niezawinione,
- w zależności od określonych okoliczności zawinione lub niezawinione¹³.

Zawinione zachowanie się człowieka polega na takim działaniu lub zaniechaniu, które jest bezprawne, czyli sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego¹⁴. Uznanie małżonka za winnego rozkładu pożycia małżeńskiego wymaga wykazania, że ten naruszył umyślnie bądź nieumyślnie obowiązki małżeńskie przewidziane w art. 23 k.r.o.¹⁵

Przy zasadzie rekryminacji mamy do czynienia z winą wyłączną jednego z małżonków, a ta będzie miała miejsce wtedy, gdy będzie dotyczyła tylko

¹⁰ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Sokołowskiego, teza 130.

¹¹ B. Czech, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, s. 322.

¹² Punkt II wytycznych SN z 1955 r. – uchwała SN z dnia 28 maja 1955 r., OSN 1955, poz. 46.

¹³ B. Czech, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, s. 325.

¹⁴ Szerzej na temat winy G. Bieniek, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia: Zobowiązania*, t. 1, pod red. G. Bienięka, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 247 i n.

¹⁵ Wyrok SN z dnia 1 października 1997 r., I CKN 246/97, LEX nr 668911.

i wyłącznie jednej osoby¹⁶. Zdaniem Sądu Najwyższego, zawinione działanie będące podstawą rozwodu to takie: „działanie lub zaniechanie będące wyrazem woli małżonka, które – naruszając wynikające z przepisów prawa lub zasad współżycia społecznego obowiązki – prowadzi do zupełnego i trwałego rozkładu pożycia, a w konsekwencji do rozwodu. W przyjętej definicji wina pozostaje w związku z takimi naruszeniami obowiązków małżeńskich, które stanowiły przyczynę (współprzyczynę) rozkładu pożycia określonego w art. 56 § 1 k.r.o. W relacji między przyczyną – tu naruszeniem obowiązków przez małżonków – a skutkiem, to jest zupełnym i trwałym rozkładem pożycia, przyczyna z oczywistych względów poprzedzać musi skutek. Jeżeli zaś ten skutek już nastąpił, to żadne chybiecie obowiązkowi małżeńskim nie może być kwalifikowane jako przyczyna rozkładu pożycia. Ze względu na powyższe związanie się jednego z małżonków z innym partnerem w czasie trwania małżeństwa, lecz po dacie, w której nastąpił już zupełny i trwały rozkład pożycia między małżonkami, nie daje podstawy do przypisania temu małżonkowi winy za ten rozkład”¹⁷. Tak więc decydujące znaczenie w przypisaniu winy mają zdarzenia, które nastąpiły przed trwałym i zupełnym rozkładem pożycia, w następstwie których taki rozkład zaistniał, te zaś zdarzenia, które miały miejsce po nastąpieniu powyższego skutku, nie będą brane pod uwagę jako działania zawinione¹⁸. Stosując art. 56 § 3 k.r.o., należy kierować się tożsamością pojęć winy jednego małżonka z jego winą wyłączną¹⁹.

Winę z art. 56 § 3 k.r.o. należy rozpatrywać według reguł art. 57 k.r.o. Z pojęciem tym powinniśmy zatem utożsamiać te zachowania człowieka, które spowodowały rozpad pożycia małżeńskiego, a tym samym wystąpiły przed powstaniem zupełnego i trwałego rozkładu²⁰. Jednakże zdaniem Sądu Najwyższego nie można przyjąć, że zachowania małżonków po ustaniu pożycia nie mają jakiegokolwiek znaczenia przy wykładni art. 56 k.r.o.²¹ Jeśli bowiem: „ich niewłaściwe zachowanie miało miejsce już po powstaniu i utrwaleniu rozkładu pożycia i nie może być uznane za jego przyczynę, oceniać je trzeba z punktu widzenia przesłanki zasad współżycia społecznego, jaką przewiduje art. 56 § 2 i 3 k.r.o. dla oceny zgodności orzeczenia rozwodu z tymi zasadami oraz oceny zgodności z nimi odmowy zgody na rozwód małżonka, któremu nie można przypisać winy”²².

Problematyka związana z przypisaniem małżonkom winy w rozkładzie pożycia małżeńskiego jest niezwykle skomplikowana. W powyższej materii

¹⁶ B. Czech, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, s. 372.

¹⁷ Uzasadnienie wyroku SN z dnia 28 września 2000 r., IV CKN 112/00, LEX nr 44291.

¹⁸ Uregulowanie powyższe znajduje również miejsce w uzasadnieniu wyroku SN z dnia 21 marca 2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 7 stycznia 1969 r., II CR 528/68, LEX nr 900.

²⁰ Uzasadnienie wyroku SN z dnia 21 marca 2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843.

²¹ Wyrok SN z dnia 21 marca 2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843.

²² Ibidem.

doniosłą rolę odgrywa orzecznictwo. Zakazane jest przypisanie winy rozkładu pożycia małżonkowi, który dopuszcza się niezabronionych działań celem skłonienia drugiej strony do zaprzestania zdrad²³. Wyprowadzka jednego małżonka z domu spowodowana rękoczynami drugiego małżonka nie może być uznana za przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego²⁴. Reakcja jednego z małżonków (wyrażająca się przykładowo w zniewadze) na negatywne zachowania drugiego jest uznana w orzecznictwie za dopuszczalną, gdy jest zgodna z zasadami współżycia społecznego, w przeciwnym razie winna być traktowana jako zdarzenie pogłębiające rozkład pożycia²⁵.

Ważne znaczenie przy ustalaniu przesłanki winy wyłącznej, decydującej co prawda o istnieniu obowiązku alimentacyjnego między byłymi małżonkami, ma uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1987 r.²⁶ W rozdziale XII niniejszej uchwały wskazuje się, że wina wyłączna ma miejsce wówczas, gdy orzeczenie rozwodu nastąpiło z winy jednego małżonka, niezależnie od tego, czy do rozkładu tego przyczyniły się także niezawinione przez małżonków okoliczności. W piśmiennictwie pojawiają się głosy, by w związku z powyższym w ten sam sposób interpretować przesłankę winy wyłącznej przy okazji zasady rekryminacji²⁷. Znaleźć jednak można wciąż literaturę dotyczącą przedmiotowego zagadnienia, w której przy opisywaniu winy wyłącznej powoływane są orzeczenia z lat 50., uzależniające wystąpienie tej przesłanki od nieistnienia lub nieistotności przyczyn niezawinionych rozkładu pożycia²⁸.

Niektórzy przedstawiciele doktryny wskazują, że rekryminację wyłącza właśnie „kombinacja” przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego, oscylująca wokół zawinionego postępowania małżonka-powoda z jednej strony, jak i przyczyn od nikogo niezależnych, tzw. naturalnych (np. choroba psychiczna) – z drugiej²⁹. Zastanówmy się jednak, czy żądania rozwodu spowodowanego chorobą jednego z małżonków nie należy uznać za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego?

Otóż Sąd Najwyższy podchodzi do tego dwuznacznie, a mianowicie inaczej do choroby fizycznej, inaczej do psychicznej. Z chwilą wystąpienia tej

²³ Wyrok SN z dnia 4 marca 1999 r., II CKN 220/98, LEX nr 738090.

²⁴ Wyrok SA w Katowicach z dnia 13 maja 2005 r., I ACa 2184/04, LEX nr 151748; por. wyrok SN z dnia 5 grudnia 1997 r., I CKN 597/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 99.

²⁵ Wyrok SN z dnia 23 kwietnia 1997 r., I CKN 78/97, LEX nr 1228420.

²⁶ Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej i Administracyjnej SN z dnia 16 grudnia 1987 r. w sprawie wytycznych w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej w sprawach o alimenty (Monitor Polski nr 6, poz. 59 i 60); takie samo stanowisko zajął SN w wyroku z dnia 7 stycznia 1969 r., II CR 528/68, LEX nr 900.

²⁷ W. Stojanowska, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11: *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smoczyńskiego, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 652-654.

²⁸ Patrz m.in. *Komentarz do art. 56 k.r.o.*, [w:] Z. Krzeźmiński, *Rozwód – praktyczny komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*, Zakamycze 2006, LEX/el, teza 98; J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, LexisNexis, Warszawa 2001, s. 227. O tym, że jest to niepokojące zjawisko szerzej W. Stojanowska, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11, s. 654, przypis 447.

²⁹ Patrz J. Ignatowicz, op. cit., s. 227.

pierwszej niemoralne byłoby orzeczenie rozwodu, gdyż małżonkowie mają obowiązek wzajemnej pomocy i opieki. W drugim przypadku, rozwód będzie dopuszczalny, gdyż nie zachodzi możliwość zachowania więzi duchowej, która jest najistotniejsza. Zdaniem judykatury osoba chora psychicznie w porównaniu z osobą zdrową nie jest w stanie odczuć boleśnie skutków rozwodu. Często również za dobrem tej osoby przemawia umieszczenie jej w odpowiednim zakładzie zdrowotnym. Ponadto utrzymywanie w takiej sytuacji małżeństwa mogłoby okazać się krzywdzące dla zdrowego małżonka, który powinien mieć prawo do założenia normalnej rodziny³⁰.

Dokonując wykładni literalnej przepisu art. 56 § 3 k.r.o., nie można uznać, iż wina wyłączna rozkładu pożycia małżeńskiego ma miejsce tylko wtedy, gdy po stronie jednego małżonka istnieją zawinione przez niego przyczyny rozkładu pożycia, a przyczyn niezawinionych w ogóle brak, ewentualnie takowe występują, ale nie mają istotnego wpływu na rozkład³¹. Odmienne stanowisko rodzi szereg komplikacji praktycznych. Wiele trudności często przysparza samo ustalenie, które okoliczności rozkładu pożycia traktować należy jako zawinione, a które jako niezawinione³². Tym bardziej trudno określić, które z przesłanek niezawinionych uznać należy za istotne, a które nie. Pewnego rodzaju dowolność w tym zakresie przyczyniać się może do odmienności orzeczeń w podobnych stanach faktycznych³³.

Moim zdaniem celem ujednoczenia orzecznictwa w przedmiotowym zakresie, a przez to zapewnienia równego traktowania wszystkich małżonków (w przypisywaniu im winy wyłącznej) należałoby przy kolejnej nowelizacji k.r.o. wprowadzić do niniejszego aktu prawnego definicję winy wyłącznej – jednolitą na potrzeby całego k.r.o. Zasadne byłoby wprowadzenie zapisu, zgodnie z którym wina wyłączna ma miejsce, gdy zupełny i trwały rozpad pożycia nastąpił z przyczyn zawinionych przez jednego małżonka, niezależnie od wystąpienia przyczyn niezawinionych przez żadnego z nich.

Na wstępie zasygnalizowano, że zasada rekryminacji nie jest regułą bezwzględna, bowiem występują od niej dwa wyjątki. Pierwszy z nich zachodzi, gdy współmałżonek wyrazi zgodę na rozwód. Drugi zaś, gdy odmowa zgody drugiego małżonka jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego. Opisowana zgoda jest swobodną decyzją małżonka niewinnego³⁴. Zastanović należałoby się, co będzie, jeśli małżonek niewinny rozkładu pożycia, wyraziwszy zgodę na rozwód, po pewnym czasie będzie chciał się z niej wycofać. Czy jest to możliwe? Jak najbardziej tak. Może to nastąpić zarówno w apelacji, jak

³⁰ Orzeczenie SN z dnia 2 lipca 1960 r., I CR 491/61, OSPiK 1963, nr 3, poz. 68.

³¹ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Sokołowskiego, teza 132.

³² Por. *ibidem*, teza 121.

³³ Por. *ibidem*, teza 132.

³⁴ Patrz orzeczenie SN z dnia 25 stycznia 1952 r., C 703/51, NP 1953, nr 5, s. 83.

i w toku postępowania apelacyjnego³⁵. Zgodzić się należy ze Zdzisławem Krzemińskim, że cofnięcie udzielonej uprzednio zgody na rozwód może budzić podejrzenia, że odmowa tej zgody jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego³⁶.

Częstą problematyką, która przewija się w orzecznictwie Sądu Najwyższego w przedmiotowej materii, jest zagadnienie zasad współżycia społecznego. Zastanović się więc należy, czym kieruje się sądownictwo, uznając jedne zachowania za sprzeczne, inne zaś za zgodne z wyżej wskazanymi zasadami. W celu wskazania sposobu myślenia polskich sądów posłużę się tu przykładami z orzecznictwa. Mam nadzieję, że pomogą one zrozumieć nam tok działania sędziów.

Sąd Najwyższy w jednym ze swoich wyroków wskazuje, że „ocena odmowy przez małżonka niewinnego zgody na rozwód, o jakiej mowa w art. 56 § 3 k.r.o., musi być przeprowadzona przede wszystkim nie pod kątem subiektywnego odczucia małżonka niewinnego, lecz pod kątem wyjaśnienia, czy zachodzą obiektywne przesłanki uzasadniające tę odmowę w świetle zasad współżycia społecznego”³⁷. Przy braku zgody małżonka niewinnego na rozwód sąd powinien brać pod uwagę długotrwałość rozłąki małżonków³⁸. Zdaniem Sądu Najwyższego „choć należy uszanować prawa strony niewinnej, to jej postawa (niegodzenie się na rozwód mimo upływu czasu) może budzić wątpliwości w kontekście zgodności z zasadami współżycia społecznego”³⁹. W innym z kolei wyroku Sąd wskazuje, że: „sama długotrwałość rozłączenia małżonków nie może być uznana za taką okoliczność, która w świetle art. 56 § 3 k.r.o. uzasadniałaby uznanie odmowy zgody na rozwód małżonka niewinnego za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego, a nadto długotrwałość rozłączenia nie stwarza także domniemania, że małżonek niewinny, odmawiając zgody na rozwód, kieruje się chęcią szykany w stosunku do małżonka winnego”⁴⁰. Uznanie odmowy zgody na rozwód za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego powinno mieć miejsce, gdy jej motywy będą naganne moralnie, np. celem szykany, zemsty, nienawiści do drugiego małżonka⁴¹.

Według Sądu Najwyższego „skuteczność odmowy zgody na rozwód w świetle zasad współżycia społecznego należy nie tylko oceniać na podstawie wszechstronnego wyjaśnienia i rozważenia okoliczności, które dotyczą małżonka niewinnego, lecz mieć także na uwadze sytuację dzieci z małżeń-

³⁵ Z. Krzemiński, *Rozwód. Praktyczny komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 69.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Orzeczenie SN z dnia 25 stycznia 1952 r., C 703/51, NP 1953, nr 5, s. 83.

³⁸ J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987, s. 143–144.

³⁹ Wyrok SN z dnia 21 listopada 2002 r., III CKN 665/00, LEX nr 74446.

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 26 lutego 2002, I CKN 305/01, LEX nr 53924.

⁴¹ Punkt IV uchwała Izby Cywilnej SN z dnia 18 marca 1968 r., III CZP 70/66, OSNCP 1968, nr 5, poz. 77.

stwa i dzieci małżonka występującego z żądaniem rozwodu, z uwzględnieniem ich warunków życiowych, jak również sytuację osób życiowo związanych z małżonkami⁴².

Sąd, oceniając, czy odmowa zgody na rozwód jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, powinien zważyć na przyczyny rozkładu pożycia oraz „stosunki rodzinne” wytworzone między ludźmi w czasie braku pożycia, np. związki pozamałżeńskie z dziećmi⁴³. Według Sądu Najwyższego odmowa zgody małżonka niewinnego na rozwód, która uniemożliwia zawarcie mu związku z inną osobą, nie zawsze będzie uważana za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego, w szczególności wtedy, gdy będzie ona słuszna z moralnością, etyką i zasadą humanitaryzmu⁴⁴.

Analizując kwestię sprzeczności odmowy zgody na rozwód z zasadami współżycia społecznego, warto zwrócić uwagę na krytykowane (słusznie zresztą) przez przedstawicieli doktryny orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2000 r.⁴⁵ Jego treść jest następująca: „odmowa wyrażenia zgody na rozwód przez małżonka niewinnego rozkładu pożycia (art. 56 § 3 zd. ostatnie k.r.o.) korzysta z domniemania zgodności z zasadami współżycia społecznego; domniemanie to może być obalone przez udowodnienie konkretnych okoliczności świadczących o tym, że jest inaczej”. Tadeusz Smoczyński negatywnie odnosi się do cytowanego wyroku, wskazując, iż nie możemy mówić w tego rodzaju przypadku o domniemaniu, gdyż ustawodawca milczy na ten temat w k.r.o. Nadto nie wiadomo, z jakim rodzajem domniemania mamy tu do czynienia⁴⁶. Wanda Stojanowska, zgadzając się z wymienionym wyżej autorem, dodaje, że „można jeszcze zauważyć – analizując treść omawianej tezy pod względem stylu, w jakim jest zredagowana – że dopuszcza ona możliwość negatywnej oceny samego już skorzystania przez małżonka niewinnego ze swego prawa zgłoszenia sprzeciwu wobec żądania rozwodu, niezależnie od oceny motywów takiego sprzeciwu⁴⁷”.

W literaturze odnaleźć można propozycje włączenia zasady rekryminacji do § 2 art. 56 k.r.o.⁴⁸ Zgodzić się należy z W. Stojanowską, że bez wątpienia zasada rekryminacji należy do zasad współżycia społecznego, bowiem jest

⁴² Punkt IV ww. uchwały.

⁴³ Wyrok SN z dnia 27 października 1999 r., III CKN 412/98, LEX nr 78208.

⁴⁴ Z uzasadnienia wyroku SN z dnia 26 lutego 2002 r., III CKN 305/01, LEX nr 53924.

⁴⁵ Wyrok SN z dnia 26 października 2000 r., II CKN 956/99 z głosem krytyczną T. Smoczyńskiego, OSP 2003 r., nr 9, poz. 35. Patrz także orzeczenie o podobnej treści – wyrok SN z dnia 26 lutego 2002 r., I CKN 305/01, LEX nr 53924: „odmowa zgody na rozwód małżonka niewinnego jest jego prawem, a zatem domniemywa się, że korzystając z niego, czyni to w sposób zgodny z zasadami współżycia społecznego”.

⁴⁶ Tak Tadeusz Smoczyński.

⁴⁷ W. Stojanowska, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11, s. 665.

⁴⁸ Patrz m.in. R. Szytchmiller, *Postulaty aksjologiczne polskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Czy potrzebna jest Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego? Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 21 i 22 września 1995 r. w Katowicach*, pod red. B. Czecha, Katowice 1997, s. 73.

normą moralną, co jednak nie oznacza, że możliwe byłoby włączenie § 3 art. 56 k.r.o. do § 2 tego przepisu⁴⁹. Autorka ta słusznie wskazuje, że „nie można [...] łączyć przesłanki względnej z bezwzględnymi, które są przewidziane w § 2”⁵⁰.

Postulowano także, by do przepisów k.r.o. wprowadzić zapis dotyczący „okresu rozłączenia, z którego upływem każdy z małżonków, bez względu na winę, mógłby żądać orzeczenia rozwodu bez potrzeby zgody współmałżonka”⁵¹. Nie widzę zasadności wprowadzenie do k.r.o. zapisu, który w podobnym kształcie funkcjonował na gruncie dotychczasowego ustawodawstwa – § 2 art. 30 kodeksu rodzinnego⁵². Zastanawiające jest, jak długo miałyby minimalnie trwać taki okres? A może jego długość byłaby uzależniona od konkretnego przypadku? Nadto zważyć należy, iż długotrwałość rozłączenia małżonków rozpatrywana jest obecnie pod kątem uznania odmowy zgody na rozwód małżonka niewinnego za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego, przez co bezcelowe pozostaje zrealizowanie przytoczonego wyżej postulatu⁵³.

Zwolennicy zasady rekryminacji, w tym ja również, podkreślają, iż jest ona swoistego rodzaju mechanizmem ochronnym przed nadmiernymi rozwodami. Wnioskować należy, iż jest to regulacja potrzebna i słuszna. Istniała w k.r. z 1950 r. i trwa w k.r.o. po dziś dzień. Zarówno w starych uregulowaniach, jak i w nowych nadal aktualne jest założenie, że głównym motywem zakazu orzekania rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego są względy natury społeczno-wychowawczej⁵⁴. W mojej ocenie opisywana regulacja powinna pozostać w k.r.o. w stanie niezmienionym. Jedynie celem uniknięcia wątpliwości interpretacyjnych, które podnoszone są po dziś dzień, a przez to ujednolicenia orzecznictwa w przedmiotowym zakresie za zasadne uważam przy przyszłej nowelizacji k.r.o. wprowadzenie do niniejszego aktu prawnego pojęcia winy wyłącznej.

Summary

Rules of recrimination – “the guardian of the marriage institution”

Key words: rule of recrimination, protection from divorces.

Author is a follower of the marriage permanence. In regards to that she decided to underline significant meaning of still being obligatory rule of

⁴⁹ W. Stojanowska, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11, s. 648 oraz 646; patrz także wytyczne rozwodowe SN z 1955 oraz 1968 r.

⁵⁰ W. Stojanowska, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11, s. 649.

⁵¹ Tak J. Winiarz, op. cit., s. 145.

⁵² Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. nr 34, poz. 308), dalej: k.r.

⁵³ Por. W. Stojanowska, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 11, s. 647.

⁵⁴ Uchwała Izby Cywilnej SN z dnia 18 marca 1968 r., III CZP 70/66, OSNCP 1968, nr 5, poz. 77.

recrimination stating that it is specific kind of mechanism of protection from excessive divorces. For the purposefulness of consolidation of such type of regulations in the Civil Codex convince her mainly reasons of social-educational nature consolidated in practice, underlined multiply by numerous representatives of the doctrine. She decidedly opts for the rightness of this solution basing inter alia on statistic data of different countries.